

DOI 10.37491/UNZ.91-92.1
УДК 338.242:336.77
JEL codes G21, E5

Світлана АНДРОС¹,
Василь ГЕРАСИМЧУК²

ІНСТРУМЕНТИ ВРЕГУЛЮВАННЯ ПРОБЛЕМНОЇ ПОЗИЧКОВОЇ ЗАБОРГОВАНOSTІ КОМЕРЦІЙНИХ БАНКІВ У ПОВОЄННИХ УМОВАХ

Актуальність статті зумовлена необхідністю пошуку нових принципів, інструментів та підходів до врегулювання проблемної позичкової заборгованості комерційних банків у повоєнних умовах. Як інструмент прийняття рішень у контексті ефективності заходів щодо зменшення проблемних кредитів у банках використовувалися такі методи дослідження: аналіз та синтез; індукція, дедукція та аналогія; абстракція; узагальнення; ідеалізація. Розглянуто заходи, спрямовані на ефективне та своєчасне вирішення проблеми банківських активів. Проаналізовані сучасні інструменти скорочення проблемних кредитів. Досліджуються основні схеми роботи з проблемними активами, що існують у міжнародній практиці. Запропоновано класифікацію інструментів управління простроченою кредитною заборгованістю, проводиться порівняльний аналіз їх ефективності. Виділено основні недоліки наявної системи врегулювання проблемної позичкової заборгованості та розкрито напрями її вдосконалення з погляду зовнішніх інституційних та внутрішньобанківських факторів на основі міжнародного досвіду. Акцентується увага на питаннях

¹ докторка економічних наук, доцентка, провідна наукова співробітниця відділу фінансово-кредитної та податкової політики, Національний науковий центр «Інститут аграрної економіки» (м. Київ), andros.sv@ukr.net, <https://orcid.org/0000-0001-5561-901X>.

² доктор економічних наук, професор, професор кафедри міжнародної економіки, Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського», gerasymchuk.vh@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0001-9357-8925>.

операційної готовності банків до управління обсягами проблемних кредитів, що зростають. Розглядаються різні способи, доступні банкам, для врегулювання проблемних кредитів, у тому числі деякі виклики та перешкоди, з якими банки стикаються на практиці. Проаналізовані напрями врегулювання проблемних кредитів у банках шляхом створення спеціальних відділів. Обґрунтована система вибору інструментів врегулювання банківської проблемної позичкової заборгованості. Обґрунтована необхідність більш цілеспрямованих заходів державної політики для усунення банківських ризиків через проблемні кредити. Наголошується на необхідності координації заходів політики в рамках загальнонаціональних стратегій врегулювання непрацюючих кредитів. Запропоновані рекомендації щодо побудови системи управління проблемними кредитами корпоративних позичальників у банку. Оцінюється можливість використання зарубіжних моделей прогнозування дефолту компанії для застосування в українській банківській практиці.

Ключові слова: інструменти зменшення проблемних кредитів, комерційний банк, позика, проблемна заборгованість, продаж непрацюючих кредитів, реструктуризація позики, списання боргів і кредитів.

Спалах пандемії коронавірусної інфекції COVID-19 у 2020 році та російська агресія проти України стали причинами введення небувалих надзвичайних заходів, включаючи обов'язкове припинення діяльності дургорядних підприємств. Війна серйозно вплинула на економічну активність і падіння обсягів виробництва. Багато позичальників відчули різке падіння або повну втрату доходів через COVID-19 та військовий стан. У цій ситуації уряд розгорнув програми допомоги позичальникам. Програми передбачають тимчасовий мораторій на платежі за кредитами, в рамках яких рішення про те, які позичальники відповідають критеріям, залишаються на розсуд банків у поєднанні з короткостроковими законодавчими заходами щодо згладжування низки банкрутств.

Банки, які мають низькі резерви капіталу, в багатьох випадках неохоче визнають факт зростання індикаторів непрацюючих кредитів (НПК) і формують резерви на випадок вияву реального ризику проблемних кредитів. У поєднанні з недосконалістю законодавчої бази та системи нагляду це призводить до того, що показники якості активів, що відображаються у звітності, не відповідають економічним реаліям і перешкоджають вчасному вжиттю наглядових заходів щодо вразливих банків. Крім того, серйозні прогалини у сфері фінансової неспроможності та прав кредиторів, а також в операційній готовності банків до врегулювання обсягів проблемних кредитів, що швидко зростають, перешкоджають здійсненню радикальних заходів щодо нежиттєздатних позичальників. Такі позичальники часто підтримуються за допомогою сумнівної практики реструктуризації кредитів, що спричиняє неефективність розподілу, адже кредитні активи банків

виявляються заблокованими в недостатньо ефективних секторах економіки за рахунок більш динамічних секторів.

Вказана практика свідчить про небезпеку відтермінування початкових заходів реагування, посилює основні проблеми, ставить під загрозу здатність банків фінансувати реальний сектор економіки і, зрештою, Україна опиняється в пастці поганої рівноваги у вигляді низьких темпів зростання та невисоких показників банківського сектору. Недопущення такої ситуації в період повоєнного відновлення має стати невідкладним пріоритетом для уряду.

Це вимагає гармонізації заходів політики, до яких належать:

а) міцні механізми банківського регулювання та нагляду для забезпечення належного виявлення непрацюючих кредитів та створення резервів для покриття кредитних збитків;

б) зміцнення операційної готовності банків до врегулювання обсягів проблемних активів, що зростають;

в) нормативно-правове середовище, що дозволяє банкам вирішувати питання безнадійних кредитів та уникати непотрібних збитків, змушуючи проблемних, але потенційно життєздатних позичальників до ліквідації.

Гострота наявних проблем у банківській практиці, наявність невирішених питань методичного забезпечення банківського кредитного менеджменту та необхідність наукового осмислення нових явищ у банківській діяльності роблять тему врегулювання проблемної позичкової заборгованості комерційних банків у повоєнних умовах актуальною та значущою.

Основні питання, пов'язані з організацією роботи з проблемною позичковою заборгованістю, викладені в дослідженнях вітчизняних і зарубіжних економістів. Зокрема, Бертай Ата Кан та інші (*Bertay, Ata Can et al., 2015*) розглядають роботу з проблемними кредитами як безперервний процес, починаючи з моменту видачі кредиту і закінчуючи погашенням або списанням заборгованості з балансу банку [1]. Шверт Майкл, С. В. Андрос та інші (*Schwert Michael, 2018; Andros S.V. et al., 2019*) вважають, що неефективність роботи механізмів щодо вирішення проблем з непрацюючими кредитами (НПК) означає, що НПК, видані юридичним особам, як правило, перебувають на балансах банків набагато довше, ніж вони могли б, якби в країні діяли ефективні механізми регулювання процедур реструктуризації боргів та відносин неспроможності [2; 3]. Де Янг Роберт та інші (*De Young Robert et al., 2015*) наголошують, що великі обсяги НПК ведуть до зниження показників прибутковості та через дію нормативів достатності капіталу обмежують масштаби надання нових кредитів [4]. Водночас теоретичні аспекти, пов'язані з вирішенням проблем управління проблемними кредитами, досі залишаються недостатньо розробленими. Найбільш повно такі проблеми розглядаються в дослідженнях італійських та японських учених. Так, Кучіnellі Доріана, Пік Джо та Ерік С. Розенгрєн (*Cucinelli Dorigana, 2015; Peek Joe, and Eric S. Rosengren (2005)*) вважають, що вирішити проблеми з НПК, виданими юридичним особам, банки можуть різними шляхами. Вони можуть піти шляхом реструктуризації або стягнення проблемних кредитів у примусовому порядку, а також зайнятися списанням у необхідних обсягах безповоротних сум з таких кредитів,

або вони можуть організувати продаж з дисконтом таких НПК іншим інвесторам, які потім візьмуть на себе обов'язки зі стратегічного управління такими кредитами, включаючи вживання будь-яких заходів щодо реструктуризації або стягнення кредитів у примусовому порядку [5; 6]. У цьому контексті управління непрацюючими кредитами розглядається як метод зниження витрат на стягнення та підвищення якості кредитного портфеля. Подібний підхід до аналізу НПК трапляється у низці наукових публікацій, зокрема у роботах Брея Майкла та інших, а також Жорди Оскара та інших (*Brei Michael et al., 2013; Jordà Oscar et al., 2013*) [7; 8]. Арі Аніл та інші, а також Скварді Фабіано та інші (*Ari Anil et al., 2021; Schivardi Fabiano et al., 2021*) акцентують, що комерційним банкам варто організувати свою діяльність таким чином, щоб процес кредитування, не пов'язаний з необґрунтованими ризиками, приносив би дохід, а процес стягнення був максимально ефективним і не порушував законних прав та інтересів позичальників [9, 10].

Аналіз зарубіжних праць у галузі управління НПК показав, що кращими, з погляду ефективності, є інструменти управління проблемними кредитами, спрямовані на фінансове оздоровлення позичальника, який відчуває труднощі в обслуговуванні боргу, застосовувані у межах стратегічного партнерства з останнім. В економічній літературі останніх років звертається увага на важливість своєчасного прогнозування дефолту та банкрутства підприємства на основі запропонованих моделей та методів (Тан Юйян та інші) (*Tan Yuyan et al., 2016*) [11]. Водночас переважна більшість наявних моделей і методів прогнозування дефолту компанії розробляються в рамках досліджень з корпоративних фінансів, і їхні результати не можуть знайти пряме застосування в практиці комерційних банків, враховуючи інформаційну асиметрію та цільові орієнтири аналізу, що існують у відносинах між кредитором і позичальником. У дослідженнях Рікардо Дж. Кабальєро та інших (*Caballero Ricardo J. et al., 2008*) [12], присвячених зомбі-кредитуванню та депресивній реструктуризації в Японії, також не міститься достатньо обґрунтованих методичних рекомендацій щодо виявлення проблем діяльності позичальника на ранніх стадіях їх виникнення, а також управління проблемними кредитами корпоративних позичальників.

Потребують удосконалення підходи до врегулювання проблемної позичкової заборгованості, «де факто» наявної на балансах банків, як у частині використання більш різноманітного інструментарію, так і з позицій вибору найбільш економічно та фінансово-оптимального варіанта для комерційного банку в повоєнних умовах.

Оцінюючи ступінь наукової розробленості теми статті, зазначимо, що наявні дослідження в цій сфері або не мали спеціального характеру і проводилися в межах загальних досліджень із проблем кредитного менеджменту, або зводилися до спроб вирішити проблеми окремо взятих банків. Крім того, всі ці дослідження здійснювалися в умовах відносно сприятливого розвитку економіки країни та її банківської сфери.

Основною метою статті є теоретичне обґрунтування та вирішення комплексу питань, пов'язаних із застосуванням оптимальних інструментів

врегулювання проблемної позичкової заборгованості у комерційних банках в умовах повоєнного відновлення.

Методологія дослідження ґрунтується на фундаментальних концепціях та теоріях у галузі банківського кредитування, фінансів та грошового обігу, представлених у працях зарубіжних учених. У статті використовувалися загальнонаукові принципи пізнання економічних явищ: діалектичний, конкретно-історичний, системний підходи, — що дозволили побудувати універсальну методіку управління проблемними кредитами та визначити оптимальні інструменти скорочення проблемних кредитів у банках у воєнних умовах. Для розгляду теоретичних та прикладних аспектів використовувалися такі прийоми, як: аналіз, синтез, дедукція та індукція, моделювання, агрегування.

В умовах війни банківська система України зіткнулася з проблемою зростання та неповернення проблемної позичкової заборгованості у сфері кредитування. Портфелі банків обтяжені сумнівними кредитами, які перебувають у розпорядженні слабких чи неплатоспроможних підприємств. У зв'язку з цим, виникають нагрілі питання щодо вибору оптимальних інструментів роботи з проблемними активами (проблемною заборгованістю) та застосування кращих інструментів управління простроченою кредитною заборгованістю.

Традиційно в банківській практиці поняття «проблемні кредити», «проблемні активи», «проблемна позичкова заборгованість», «прострочена заборгованість» використовуються як взаємозамінні.

Порівняно з ситуацією під час світової фінансової кризи, нині банки в Україні загалом краще підготовлені протистояти новому тиску на якість активів, як у фінансовому, так і в операційному плані. Втім, нестача капіталу та навичок заважає банкам активно реагувати на погіршення якості активів в умовах війни. У воєнних умовах більшість банків стикається з тиском на якість активів, маючи сильніші стартові позиції завдяки вищим рівням буферів капіталу та ліквідності. Після глобальної фінансової кризи банки зробили значні інвестиції в людські ресурси, системи та процедури, які дозволять забезпечити вищий рівень операційної готовності впоратися зі зростанням непрацюючих кредитів.

Проте, незважаючи на сильні стартові позиції банків, слабкі сторони можуть проявитися в воєнних умовах. Банки можуть неохоче здійснювати організаційні трансформації та занадто дорогі інвестиції в ресурси та інформаційні системи, необхідні для роботи з великими обсягами непрацюючих кредитів. Банки можуть протистояти тиску з боку регулятора щодо відокремлення проблемних, але потенційно життєздатних позичальників від нежиттєздатних. Вони можуть вагатися стосовно збитків, необхідних для забезпечення довгострокової життєздатності першої категорії позичальників, і неохоче змушувати впорядковано виходити з другої категорії. Нарешті, в воєнних умовах обмеження капіталу може стати стримуючим фактором для банків повною мірою визнати ризики проблемних активів, перешкоджаючи вчасним діям для пом'якшення таких ризиків.

Банки застосовують різні заходи для зниження рівня проблемних кредитів. Цього можна досягти за допомогою: реструктуризації кредиту; судового забезпечення, зокрема шляхом стягнення застави та ініціювання процедури банкрутства позичальника; списання; продажу третім сторонам, включаючи Агентство з розшуку та менеджменту активів (ARMA). Ці заходи не виключають один одного. На практиці їх можна комбінувати і використовувати в певному порядку. Так, списання нерідко відбуваються після повного вичерпання всіх можливих законних заходів щодо стягнення боргу [13].

Заходи щодо зменшення проблемних кредитів представлено в табл. 1.

Таблиця 1

Заходи щодо зменшення проблемних кредитів

Інструмент	Підкатегорія	Опис	Передумова
<i>Реструктуризація кредиту</i>	Короткострокова, тимчасова	Перенесення зобов'язань позичальника з обслуговування боргу на майбутню дату, нейтральним чином, для чистої дисконтованої вартості	Позичальник зазнає короткострокових труднощів з ліквідністю. Позичальник готовий співпрацювати
	Довгострокова, постійна	Реструктуризація кредиту, що тягне за собою зниження чистої дисконтованої вартості	Позичальник зазнає труднощів, але його життєздатність може бути відновлена за допомогою реструктуризації, що включає полегшення боргового тягаря. Позичальник готовий співпрацювати
<i>Правові дії</i>	Примусове стягнення застави	Примусове стягнення застави чи поруки за кредитом у судовому чи позасудовому порядку	Немає
	Процедура визнання фінансової неспроможності	Порушення справи про фінансову неспроможність боржника з примусової реорганізації чи ліквідації позичальника. В інших випадках боржник може добровільно оголосити про фінансову неспроможність, і в цьому випадку банку необхідно довести свою вимогу	Немає

Інструмент	Підкатегорія	Опис	Передумова
Списання	Списання	Цілком забезпечені резервами проблемні кредити виводяться за баланс. Боргові зобов'язання позичальника зберігаються	Банкам може знадобитися продемонструвати, що всі заходи були вичерпані
Продаж	Продаж третій стороні	Продаж проблемних кредитів інвестору на комерційних умовах. Інвестор продовжує реалізацію заходів зі стягнення	Немає
	Продаж державному агентству з управління активами.	Передача проблемних кредитів централізованому агентству, яке керує процесом стягнення. Використовується за системних криз; доповнює зусилля банків.	Немає

Джерело: удосконалено за [14].

Можна провести певне розмежування між врегулюванням, стягненням і вибуттям проблемних кредитів. Врегулювання передбачає комплекс заходів, спрямованих на відновлення фінансової спроможності проблемних позичальників у рамках реструктуризації кредиту. Стягнення стосується зусиль банку повернути минулі кредити, які стали безнадійними шляхом судових позовів проти проблемних позичальників для задоволення претензій банку. Нарешті, вибуття передбачає видалення проблемних кредитів з балансу банку шляхом передачі права власності (як частина продажу) або шляхом вилучення проблемних кредитів з балансу банку (що відбувається під час списання проблемних кредитів) [15].

Реструктуризація позики — це поступка, яка надається на договірних умовах позики через труднощі з погашенням, які інакше не були б розглянуті кредитором. Дефініція «реструктуризація кредиту» використовується як взаємозамінна з дефініцією «надання пільги». Обидва підходи передбачають поступки, зроблені кредиторами у відповідь на фінансові труднощі позичальників.

Вважаємо доцільним розглянути короткострокові та довгострокові заходи щодо реструктуризації кредитів. Короткострокові заходи реструктуризації кредитів розроблені, щоб підтримати позичальників, які відчувають проблеми з ліквідністю, впоратися з тимчасовими труднощами щодо погашення, дозволяючи позичальнику платити пізніше. Зобов'язання з обслуговування боргу можна відтермінувати повністю (наприклад, мораторій, який призупиняє всі зобов'язання з обслуговування боргу) або частково (наприклад, шляхом тимчасового переходу на виплату лише відсотків або тимчасового зменшення амортизаційних зобов'язань). Короткострокові за-

ходи з реструктуризації не призводять до збитків для банків з позиції чистої теперішньої вартості (NPV). Вплив на NPV можна нейтралізувати шляхом продовження строків погашення та/або капіталізації відтермінованих платежів.

Довгострокові заходи реструктуризації розраховані на позичальників, які стикаються з більш глибокими проблемами фінансової платоспроможності. Позичальник відчуває фінансові труднощі, але його платоспроможність можна відновити за допомогою довгострокової реструктуризації кредиту. На практиці це призводить до зменшення боргу в термінах NPV і, отже, включає елемент прощення боргу для позичальника та кредитні збитки для банку. Заходи включають умовне прощення заборгованості, постійне зниження відсоткової ставки та розподіл позики [14].

При розподілі кредиту борг ділиться на дві частини:

а) частина, що становить суму, яка може бути погашена за рахунок стійкого грошового потоку, виплачується рівними частками за основною сумою та відсотками;

б) частина, що залишилася, є надлишковим боргом.

На практиці різні довгострокові заходи реструктуризації часто поєднуються.

Необхідно зазначити, що можна поєднувати навіть короткострокові та довгострокові заходи щодо реструктуризації. Поки банк веде переговори з боржником стосовно довгострокової реструктуризації, він може ухвалити рішення про введення тимчасового мораторію («паузи») на час переговорів. Зазвичай це відбувається в контексті реструктуризації великих, складних корпоративних позик за участю кількох кредиторів.

Перелік заходів щодо реструктуризації кредитів представлений на рис. 1.

Рис. 1. Перелік заходів з реструктуризації кредитів

Джерело: складено за [16].

За звичайних обставин реструктуризація позики, пов'язаної із нежиттєздатними позичальниками та позичальниками, які не бажають співпрацювати, не вважається належною практикою, оскільки існує висока ймовірність повторних прострочень. Практика свідчить, що реструктуризація таких позик відтермінує визнання неминучих втрат, тому не доречна. Це не означає, що позичальники, які визнані життєздатними та готовими співпрацювати, де-факто отримують право на реструктуризацію. Для цих статей банки повинні порівняти очікувану чисту поточну вартість для всіх варіантів скорочення та віддати перевагу кращому варіанту.

Необхідність швидкої підтримки в рамках багатьох надзвичайних заходів реагування на пандемію COVID-19 і війну означає, що звичайна вимога — підтвердження банками життєздатності позичальників та їх готовності співпрацювати до розгляду заходів щодо реструктуризації кредиту — на практиці пом'якшена на термін дії мораторію. В Україні під час війни запроваджено законодавчі мораторії на платежі, які зобов'язують банки надавати платіжні канікули правочинним позичальникам, незалежно від життєздатності та готовності співпрацювати. Проте зазначимо: якщо мораторії на платежі не закріплені законодавчо, політичний тиск та громадська думка можуть призвести до аналогічного результату. У період повоєнного відновлення, коли надзвичайні заходи щодо надання допомоги поступово скасовуватимуться, банкам потрібно буде повернутися до своєї звичайної практики підтвердження життєздатності позичальників та їхньої готовності співпрацювати, перш ніж розглядати питання стосовно реструктуризації кредиту.

Хоча поточні заходи щодо надання допомоги позичальникам спочатку передбачалися як короткострокові заходи стосовно реструктуризації, то відмінність між коротко- та довгостроковими заходами не зовсім виразна. Програми допомоги позичальникам здійснюються в умовах гострої нестачі часу та величезної невизначеності щодо тривалості пандемії і воєнного стану. Складна ситуація вимагає оперативної підтримки на широкій основі, а не в індивідуальному порядку, як це буває у звичайні часи. На ранніх етапах пандемії та в умовах політичного тиску до здійснення швидких дій у банків обмаль часу чи можливостей проаналізувати, чи стикаються проблемні позичальники лише з тимчасовими труднощами з ліквідністю чи проблемою довготривалої платоспроможності. Відрізнити позичальників, які відчувають тимчасові труднощі з ліквідністю, від позичальників із серйознішими проблемами платоспроможності є складним завданням, зокрема в умовах воєнного стану.

Ця відмінність має далекосяжні наслідки для відповідного типу заходів реструктуризації, які банки повинні розглянути, і є важливими для належного та вчасного визначення кредитних втрат. Саме тому важливим фактором є оцінка банком того, чи можна і коли очікувати повного відновлення доходів і грошових потоків проблемних позичальників. Як і у випадку з оцінкою життєздатності проблемного позичальника, відповідь не зовсім однозначна, враховуючи пандемію та війну. Однак поточна невизначеність не повинна перешкоджати банкам докладати зусиль у цьому на-

прямку. Важливо, щоб у період повоєнного відновлення банки активно виявляли позичальників, які можуть зіткнутися з проблемами платоспроможності, вчасно визнавали збитки за кредитами, належним чином класифікували та резервували такі кредити, і — за умови, що позичальник оцінюється як готовий до співпраці та перебуває у складному стані, але життєздатний — ініціювали обговорення довгострокових заходів щодо реструктуризації кредиту [15].

У період повоєнного відновлення важливо прагнути до забезпечення якості довгострокової реструктуризації кредиту. Утім, банки можуть зіптовхнутися із серйозними викликами щодо забезпечення належного використання варіантів реструктуризації кредитів. Неefективно функціонуючі механізми стягнення і фінансової неспроможності, а також відсутність вторинних ринків для портфельних проблемних кредитів, роблять примусове стягнення порівняно непривабливим варіантом, що створює ненавмисний ефект, позбавляючи банки стимулів дотримуватися жорсткої позиції щодо нежиттєздатних позичальників. Замість того, щоб примусити цих боржників впорядковано вийти (наприклад, за допомогою судових позовів), банки вдаються до спірних заходів щодо реструктуризації кредитів (наприклад, тривалі пільгові періоди, одноразові виплати), щоб уникнути або відтермінувати визнання неминучих кредитних втрат з мінімальними зусиллями за оцінкою життєздатності позичальника та майбутню здатність генерувати вільні грошові потоки для платежів з обслуговування боргу.

Водночас поступки, запропоновані проблемним, але потенційно життєздатним позичальникам, дозволяють забезпечити їх успішне оздоровлення. Не бажаючи надавати полегшення боргового тягаря проблемним, але потенційно життєздатним боржникам, з позиції чистої дисконтованої вартості, банки можуть застосовувати часткові заходи, а саме: капіталізація несплачених відсотків та основної суми; реструктуризація кредитів із тривалими пільговими періодами та/ або точковими платежами (які неодноразово пролонгуються), відкладаючи проблеми на майбутнє, замість того, щоб здійснювати рішучі дії в ситуації нездатності позичальника генерувати достатньо вільних грошових потоків для обслуговування боргу [15].

Недостатня якість реструктуризації кредиту може призвести до неправильного розподілу кредитів, що посилює економічний спад у період повоєнного відновлення. Нежиттєздатні позичальники продовжують існувати, їхня ситуація постійно погіршується, тоді як проблемні, але потенційно життєздатні позичальники не отримують глибини та якості довгострокових заходів реструктуризації, необхідних для повного відновлення. Як наслідок, кредитний портфель банків поглинений у секторах з низькою результативністю ціною нових, більш динамічних секторів. Така ситуація може значно погіршити економічні перспективи в період повоєнного відновлення.

Річ у тім, що довгострокова реструктуризація кредиту є особливо складною в разі великих корпоративних позичальників із кількома кредиторами. Переговори з декількома кредиторами щодо заходів реструктуризації позик можна розглядати як проблему колективних дій: навіть якщо банкам-кредиторам загалом краще співпрацювати, на практиці вони цього

не роблять через конфлікт інтересів, що перешкоджає співпраці. Банки зі зрозумілих причин занепокоєні тим, що конкуруючі банки-кредитори прагнуть покращити своє становище, вичікуючи, а не узгоджуючи пропонувані поступки. Крім того, відновлювання комерційної життєздатності великих корпоративних позичальників передбачає не лише реструктуризацію боргів підприємства, а й реорганізацію бізнесу, у тому числі такі потенційно спірні заходи, як відмова від непрофільної діяльності та звільнення працівників. Ця проблема змушує політиків створити більш міцну нормативну базу та сприяти використанню заходів щодо врегулювання спорів.

Найбільш підходящим інструментом для позичальників, які не бажають співпрацювати або не життєздатні, є судовий процес. Як тільки банки визначають, що проблемний позичальник нежиттєздатний, наступним кроком є подання позовів про стягнення боргу. Це може спричинити примусове стягнення щодо боржника в судовому порядку, включаючи стягнення на заставне забезпечення (у разі забезпечених кредитів), примусове стягнення гарантій третіх сторін або клопотання про порушення провадження у справі про фінансову неспроможність. Примусове стягнення на заставне забезпечення тягне за собою порушення провадження у справі, іноді в судовому, а іноді — й у позасудовому порядку для вступу у володіння та подальшого продажу заставного забезпечення [15].

Провадження у справі фінансової неспроможності є колективним і охоплює всіх кредиторів проблемного позичальника за умови судового нагляду. Щоб ініціювати провадження у справі про фінансову неспроможність, мають бути дотримані умови, передбачені законодавством про фінансову неспроможність, наприклад: неспроможність боржника сплатити борги в установленій термін або виконати зобов'язання, які перевищують активи. Позов про відкриття справи про фінансову неспроможність можуть подати як кредитори, так і сам боржник.

Таким чином, іноді банку необхідно брати участь у цих процесах, навіть якщо він не був кредитором, який звернувся з позовом про порушення справи про фінансову неспроможність боржника.

Збільшення непрацюючих кредитів у період повоєнного відновлення може свідчити про серйозні недоліки в судовій системі, які в деяких випадках серйозно перевантажені збільшенням судових процесів і банкрутств. Судова система загалом слабко підготовлена до боротьби з такою кількістю непрацюючих кредитів. Проблеми включають тривалі процедури з вкрай невизначеними результатами, а також непередбачуваність застосування законодавчих положень. Це робить судові позови порівняно непривабливим варіантом. Водночас недоліки судової системи не дозволяють банкам дотримуватися жорсткої позиції щодо нежиттєздатних позичальників, які підтримуються за допомогою неоднозначних заходів щодо реструктуризації кредитів. Хоча, зазначимо, судова система має достатньо інструментів для реабілітації проблемних, але потенційно життєздатних позичальників, які часто змушені передчасно ліквідуватися.

Характерною рисою України є відносно низька кількість справ про фінансову неспроможність, незважаючи на збільшення обсягу проблемних

кредитів, навіть незважаючи на існування законів про фінансову неспроможність. Так, з 24 лютого 2022 р. господарськими судами порушено 65 справ про банкрутство (неспроможність) боржників, з них — 35 справ про неплатоспроможність фізичних осіб [17].

Намагаючись підтримувати економічну активність, уряд країни може тимчасово призупинити право кредиторів на примусове стягнення під час воєнного стану. Як наслідок, це створює ще одну проблему: збільшення кількості деяких стратегічних неплатників, які мали фінансові можливості для погашення боргу, але вирішили цього не робити, знаючи, що стягнення не буде виконано. Навіть після скасування такого мораторію ця проблема може залишитися, оскільки суди мають обмежені можливості для швидкого розгляду справ (або на них можна вплинути, щоб затягнути розгляд справи). Зважаючи на зазначене, можна сказати, що зростання проблемних кредитів у період воєнного стану може бути спричинено не лише погіршенням фінансового стану позичальників, а й моральним ризиком, пов'язаним із навмисними неплатниками. Цей досвід наголошує на важливості забезпечення того, щоб позичальники здійснювали платежі відповідно до своїх фінансових можливостей.

У період повоєнного відновлення банки можуть значною мірою вдаватися до списання боргів для того, щоб знизити показники проблемних кредитів, що відображаються у звітності. Більше того, усунення юридичних та податкових перешкод (у тому числі шляхом упорядкування обтяжливих вимог, що зобов'язують банки вичерпати всі інші варіанти, перш ніж буде дозволено списання) відкриває можливості для масштабного списання, що дозволяє банкам швидко знизити показники проблемних кредитів, що відображаються у звітності, і переорієнтувати бізнес на надання нових кредитів, а не на управління проблемними активами [18]. Регулятори можуть посилювати тиск на банки, щоб вони списували проблемні кредити минулих періодів, а в деяких — випадках запроваджувати обмеження на тривалість утримання банками забезпечених проблемних кредитів на своїх балансах.

Списання є офіційним визнанням у фінансовій звітності банку того факту, що актив позичальника більше не має вартості. Кредити можуть бути списані після того, як кредитні збитки будуть повністю забезпечені й реальної перспективи стягнення немає. Банки припиняють визнання списаних кредитів у своїй фінансовій звітності через неможливість стягнення. Списані кредити переказуються на позабалансові рахунки. Списання передбачає прощення боргу. Позичальник, як і раніше, винен гроші банку. У разі, якщо позичальник відновлює обслуговування свого боргу або якщо позиція продана, стягнена сума буде прямо відображена в рахунку прибутків та збитків.

Ураховуючи ці особливості, вважаємо, що списання не є ефективним інструментом врегулювання проблем із непрацюючими кредитами. Дійсно, іноді спостерігається, що після списання стимулює погашення проблемних кредитів зникають. Згодом це може призвести до ситуацій, коли банки зберігають на своїх позабалансових рахунках великі суми списаних кредитів із низьким рівнем погашення, не докладаючи додаткових зусиль для їх погашення чи продажу.

Усвідомлюючи цю проблему, наприклад, Європейський центральний банк використовує термін «непрацюючі активи», який включає непрацюючі позиції та закладені активи без права викупу. Банки з великими обсягами таких активів повинні враховувати їх у своїх стратегіях врегулювання проблемних кредитів. Зважаючи на зазначене, НБУ повинен вимагати від банків із високим рівнем проблемних кредитів розробку стратегій скорочення проблемних кредитів, які включають активи, на які було звернено стягнення. За відсутності будь-якого прощення боргу позичальник залишається в безвихідній ситуації непосильного боргового тягаря [14].

Банки можуть продавати портфелі проблемних активів інвесторам, які займаються проблемними активами. Вони можуть зробити це шляхом приватних продажів, аукціонів або шляхом сек'юритизації проблемних кредитів. Продажі можуть відбуватися різними способами: «реальний» продаж; розподіл прибутку. «Реальний» продаж означає, що активи повністю переходять до покупця, і продавець не має проблемних позик після цієї операції. Угоди про розподіл прибутку розроблені для подолання розриву між ціною, яку готовий заплатити інвестор, і ціною, за якою банк готовий продати. Банки можуть прийняти нижчу початкову ціну, якщо вони можуть розраховувати на отримання додаткових майбутніх грошових потоків на основі угоди про розподіл прибутку. Крім того, продажі також можуть бути структуровані таким чином, який передбачає участь банку-продавця у структуруванні продажу, або шляхом надання основного фінансування у Спеціальний механізм (SPV), що набуває активів, або шляхом інвестування в незабезпечений борг нижчої пріоритетності погашення для підвищення прибутковості (аналогічно до структури поділу прибутку). Встановлюється початковий мінімально прийнятний дохід; при цьому продавець та інвестор погоджуються розділити надлишкові доходи. Незалежно від структури продажу, інвестор може активізувати роботу з оздоровлення позичальника.

Розвиток вторинних ринків прострочених кредитів становить інтерес для політиків. У стремлінні диверсифікувати обсяг каналів відчуження проблемних кредитів політики роблять зусилля щодо розвитку таких ринків. Зусилля щодо розвитку вторинних ринків є ефективними щодо незабезпечених проблемних кредитів, таких як: роздрібні кредити, заборгованість за кредитними картками. Ці активи нескладно врегулювати, і їхня вартість є прозорою для інвесторів, зважаючи на відсутність заставного забезпечення. Беручи до уваги незабезпечений характер цих активів і, як наслідок, високі рівні резервування, продажі відбуваються за дуже низькими цінами щодо облікової вартості, що полегшує інвесторам досягнення запланованої прибутковості. Навпаки, діяльність на вторинному ринку більш обмежена для складних забезпечених кредитів, частково через інформаційну асиметрію між покупцями та продавцями таких кредитів [19]. В останні роки робляться спроби подолати цю інформаційну асиметрію шляхом розробки стандартизованих шаблонів даних.

У 2017 році Європейська служба банківського нагляду (ЄСБН) випустила шаблони проблемних кредитів, щоб зменшити інформаційну асиметрію між потенційними покупцями та продавцями проблемних креди-

тів [20]. Основне завдання полягало у стимулюванні розвитку функціонуючого вторинного ринку проблемних кредитів у ЄС. ЄСБН розробила два набори шаблонів: а) шаблони скринінгу портфеля проблемних кредитів; б) шаблони транзакцій із проблемними кредитами. Останній був більш вичерпним і спрямованим на те, щоб дати можливість потенційним покупцям провести ґрунтовну фінансову перевірку належної сумлінності файлів кредитів для оцінки вартості кредитів.

Шаблон ЄСБН із транзакцій з проблемними кредитами включає такі категорії даних: портфель; контрагент (група); кредит; графік стягнень та погашень за тимчасовими періодами; стягнення зовнішньою стороною; надання поступок; майнову заставу; немайнову заставу; примусове стягнення та свопи. До кожної категорії включені додаткові точки даних (наприклад, розташування заставного забезпечення, правовий статус, дата примусового стягнення). До категорії майнової застави, наприклад, включено 58 точок даних. Кожній точці даних надається оцінка її критичності в процесі оцінки: критична; важлива; помірна. Деякі точки даних належать до корпоративних кредитів, а інші — лише до іпотечних кредитів.

Розвиток вторинних ринків проблемних кредитів може підтримати зусилля політиків щодо врегулювання зростальних обсягів безнадійних активів. Проблемні кредити, які були списані та переведені на позабалансові рахунки банків, є явним претендентом. Як було зазначено, перспективи повернення цих кредитів невеликі і з часом погіршуються, тоді як банки нерідко відмовляються від вжиття заходів щодо врегулювання цих кредитів. На практиці потенційні угоди не можуть бути реалізовані через постійний ціновий розрив (тобто невідповідність між ціною, за якою банки готові продати проблемні кредити, і ціною, за якою спеціалізовані оператори готові їх купити). Банки можуть мати нереалістичні очікування щодо ринкової вартості таких списаних кредитів, а також не можуть повністю врахувати витрати на утримання таких активів, включаючи витрати на будь-які зусилля зі стягнення.

Нарешті, для зниження морального ризику необхідна прозорість стосовно особистості потенційного набувача проблемних кредитів. Відомо, що в Україні навмисні неплатники дотримуються стратегії дефолту за своїми боргами в очікуванні, поки кредит буде списаний банком, а потім викупують ці кредити за невелику частину номінальної вартості. Вони використовують різні методи (наприклад, покупки через афілійовані особи або складні ланцюжки продажів), щоб приховати особистість інвестора. Щоб уникнути такої практики, необхідно здійснювати моніторинг.

Отже, якщо систематизувати сказане, то в умовах війни змінюються підходи до роботи з проблемними активами. На перший план виходять проблема оптимізації роботи з проблемними активами та вибір найефективніших інструментів з погляду максимізації прибутку та витрат, а також з погляду скорочення часу на стягнення проблемної заборгованості. У повоєнних умовах змінюється практика застосування системи управління проблемними активами, значимість складових системи. Особливої важливості набувають інструменти, які дозволяють банкам виявляти та оптимі-

зувати роботу з проблемною заборгованістю та вибирати найбільш прийнятні інструменти її повернення. Значно зростає роль оцінки економічного ефекту від застосування того чи того інструменту, тому що в умовах оптимізації і скорочення витрат першорядну роль починає відігравати вирішення проблеми прискорення повернення проблемної заборгованості. Посилена конкуренція та наявність проблемних активів змушують кожний банк шукати нові та ефективні методи оцінки різних інструментів, які застосовуються під час повернення проблемної заборгованості.

Дослідженням встановлено, що проблеми, пов'язані зі стрімким зростанням проблемних кредитів, вимагають негайних, активних і комплексних заходів реагування.

Обґрунтовано, що ефективне врегулювання проблемних кредитів вимагає наявності економічно значущих даних про схильність банків до ризиків, пов'язаних з проблемними активами. Регулятор та наглядові органи потребують цієї інформації, щоб оцінити масштаб проблеми, поінформувати про свої інструменти щодо врегулювання проблемних кредитів, забезпечити належне формування резервів банків на випадок кредитних збитків та взяти заходів щодо банків з високим ризиком проблемних кредитів.

Результати дослідження зумовили необхідність вироблення впорядкованого механізму скасування чинних заходів щодо надання надзвичайної допомоги позичальникам, а також короткострокових правових заходів, спрямованих на вирівнювання низки банкруств. Оскільки позичальники все ще мають труднощі з виконанням своїх зобов'язань з обслуговування боргу, виникає значний тиск для переведення цих схем на постійну основу. Продовження надмірної допомоги позичальникам та короткострокових правових заходів тягне за собою приховані витрати, включаючи ослаблення дисципліни погашення, неефективність розподілу коштів, пов'язану із зомбі-позичальниками, і можливий несприятливий вплив на ліквідність банків.

Для забезпечення операційної готовності банків щодо врегулювання великих обсягів проблемних кредитів запропоновано створення спеціалізованих відділів, які функціонуватимуть окремо від підрозділів з оформлення кредитів, будуть мати адекватні кадрові та фінансові ресурси та підтримуватимуться надійними інформаційними системами та заходами політики конкретних банків щодо управління та врегулювання проблемних кредитів. Банкам необхідно буде здійснити необхідні кадрові та фінансові інвестиції, щоб забезпечити повну працездатність цих відділів. Власні зусилля банків можуть бути доповнені нормативними вимогами, що зобов'язують банки з високим рівнем проблемних кредитів застосовувати відповідні інструменти скорочення проблемних кредитів (з включенням до стратегії управління ризиками та капіталом та затвердженням органами управління банків) та погоджувати з органом банківського нагляду кількісну мету скорочення проблемних кредитів.

Вмотивовано, що під час здійснення довгострокових заходів стосовно реструктуризації кредитів проблемні, але потенційно життєздатні підприємства потребуватимуть належної реструктуризації, а не практики продовження та симулювання. Належна реструктуризація кредиту тягне за собою реструктуризацію зобов'язань позичальника та пов'язання майбутніх

зобов'язань щодо погашення з очікуваними потоками коштів. Реструктуризація кредитів не повинна використовуватися як інструмент для відтермінування визнання неминучих кредитних збитків, пов'язаних із ризиками наявності нежиттєздатних або не схильних до співробітництва позичальників, щодо яких мають здійснюватися впорядковані заходи.

Аргументовано необхідність вжиття рішучих заходів щодо нежиттєздатних і не схильних до співробітництва позичальників. Проблемним, але потенційно життєздатним позичальникам необхідно надати можливість для оздоровлення. Їх оздоровлення тягне за собою як реструктуризацію кредитів, так й операційну реструктуризацію, тобто фундаментальні зміни в діяльності, створені для відновлення комерційної життєздатності підприємств, що у важкому становищі. Заохочення позасудових рішень цих позичальників є ключовим пріоритетом. Законодавча база повинна сприяти скороченню боргу та має підтримуватись податковими режимами, які не створюватимуть необґрунтованої демотивації для реструктуризації. Доцільно розглянути можливість запровадження обмежених за часом режимів, у межах яких боржникам та кредиторам надаються спеціальні разові пільги в обмін на узгоджений план врегулювання.

Доведено необхідність подальших зусиль для усунення розриву між модернізованими рамковими системами фінансової неспроможності та реальною практикою. Для цього потрібно послідовне інвестування в інститути, які підтримують практичне функціонування цих оновлених законодавчих механізмів і які успішно справляються із завданням не відставати від законодавчих реформ.

Вмотивовано доцільність координації заходів політики як важливого елементу будь-якої стратегії протидії високому рівню проблемних кредитів. Загальнонаціональні стратегії щодо скорочення обсягу проблемних кредитів, що розробляються та реалізуються за активної участі зацікавлених сторін із приватного та державного секторів, можуть допомогти прискорити темпи скорочення обсягу проблемних кредитів. До ключових учасників належать банки та інші представники приватного сектору (інституційні інвестори та постачальники послуг), а також національні органи влади, включаючи НБУ та органи банківського нагляду, міністерства фінансів та юстиції, а також представники громадянського суспільства, включаючи організації із захисту прав споживачів. Успішна стратегія повинна ґрунтуватися на міцній координації та взаємодії між цими учасниками для забезпечення своєчасності вжиття та узгодженості заходів. Ініційовані урядом механізми координації, включаючи робочі групи високого рівня у складі керівників агентств, що беруть участь, можуть відіграти значну роль в оцінці перепон для врегулювання проблемних кредитів, визначення пріоритетних напрямів реформ і забезпечення чіткого розуміння зацікавленими сторонами своєї ролі в реалізації.

Практична значимість результатів статті полягає в можливості їх використання для покращення наявних інструментів врегулювання проблемної (простроченої) позичкової заборгованості у практичній діяльності зацікавлених підрозділів комерційних банків, робота яких прямо чи опосередковано спрямована на оптимізацію управління проблемною заборгованістю.

Список використаних джерел

1. *Andros, S.; Melnyk, L.; Butenko, N.; Zaikina, H. & Tykhenko, V.* (2019). Efficiency of Management of Loan Funds in the Banking Industry of Ukraine: Data of the Factor Analysis of Credit Turnover. *Marketing and Management of Innovations*, Vol. 4, pp. 129–139. <http://doi.org/10.21272/mmi.2019.4-11>.
2. *Ari, Anil; Chen, Sophia & Ratnovski, Lev* (2021). The Dynamics of Non-Performing Loans During Banking Crises: A New Database with post-COVID-19 Implications. *Journal of Banking & Finance*, Elsevier, Vol. 133(C). <https://doi.org/10.1016/j.jbankfin.2021.106140>.
3. *Bertay, Ata Can; Demirgüç-Kunt, Asli & Huizinga, Harry* (2015). Bank Ownership and Credit Over the Business Cycle: Is Lending by State Banks Less Procyclical? *Journal of Banking & Finance*, Elsevier, Vol. 50(C), pp. 326–339. <https://doi.org/10.1016/j.jbankfin.2014.03.012>.
4. *Brei, Michael; Gambacorta, Leonardo & von Peter, Goetz* (2013). Rescue Packages and Bank Lending. *Journal of Banking & Finance*, Elsevier, Vol. 37, Issue 2, pp. 490–505. <https://doi.org/10.1016/j.jbankfin.2012.09.010>.
5. *Caballero, Ricardo J.; Hoshi, Takeo and Kashyap, Anil K.* (2008). Zombie Lending and Depressed Restructuring in Japan. *American Economic Review*, Vol. 98, Issue 5, pp. 1943–77. <https://doi.org/10.1257/aer.98.5.1943>.
6. *Cucinelli, Dariana* (2015). The Impact of Non-Performing Loans on Bank Lending Behavior: Evidence from the Italian Banking Sector. *Eurasian Journal of Business and Economics*, Vol. 8, Issue 16, pp. 59–71. <https://doi.org/10.17015/ejbe.2015.016.04>.
7. *DeYoung, Robert; Gron, Anne; Torna, Gökhan, and Winton, Andrew* (2015). Risk Overhang and Loan Portfolio Decisions: Small Business Loan Supply before and during the Financial Crisis. *Journal of Finance*, Vol. 70, Issue 6, pp. 2451–2488. <https://doi.org/10.1111/jofi.12356>.
8. *Jordà, Óscar; Schularick, Moritz and Taylor, Alan M.* (2013). When Credit Bites Back. *Journal of Money, Credit, and Banking*, Vol. 45, Issue 2, pp. 3–28. <https://doi.org/10.1111/jmcb.12069>.
9. *Peek, Joe, and Rosengren, Eric S.* (2005). Unnatural Selection: Perverse Incentives and the Misallocation of Credit in Japan, *American Economic Review*, American Economic Association, Vol. 95, Issue 4, pp. 1144–1166. <https://doi.org/10.1257/0002828054825691>.
10. *Schivardi, Fabiano; Sette, Enrico, and Tabellini, Guido* (2021). Credit Misallocation during the European Financial Crisis. *The Economic Journal*, Vol. 132, Issue 641, pp. 391–423. <https://doi.org/10.1093/ej/ueab039>.
11. *Schwert, Michael* (2018). Bank Capital and Lending Relationships. *Journal of Finance*, Vol. 73, Issue 2, pp. 787–830. <https://doi.org/10.1111/jofi.12604>.
12. *Tan, Yuyan, Huang, Yiping and Woo, Wing Thye* (2016). Zombie Firms and the Crowding-Out of Private Investment in China. *Asian Economic Paper*, Vol. 15, Issue 3, pp. 32–55. https://doi.org/10.1162/ASEP_a_00474.
13. *Baudino, Patrizia, Yun, Hyuncheol* (2017). Resolution of Non-Performing Loans — Policy Options. Financial Stability Institute. FSI Insights on Policy Implementation, No 3. *Bank for International Settlements*. URL: <https://bit.ly/3QQCg0o>.
14. Resolving bank asset distress. *World Bank Open Knowledge Repository*. URL: <https://bit.ly/3woi7oN>.

15. COVID-19 and Non-Performing Loan Resolution in the Europe and Central Asia Region. Policy note (December, 2020). *World Bank Group*. URL: <https://bit.ly/3QTdYmh>.
16. Handbook for MSME NPL Management and Workout. 2017. *Banka Slovenije*. URL: <http://bit.ly/3D34HCJ>.
17. За період з 24 лютого 2022 року господарськими судами відкрито 65 справ про банкрутство (неплатоспроможність) боржників. (05.05.2022). *Міністерство юстиції України*. URL: <https://bit.ly/3GXqe0I>.
18. Non-Performing Loan Write-Offs: Practices in the CESEE region. Policy Brief. September 2019. *World Bank Group*. URL: <https://bit.ly/3XH7QQm>.
19. Financial Stability Review. November 2016. *European Central Bank*. URL: <https://bit.ly/3Hg72MV>.
20. Credit risk. Implementing Technical Standards on NPL Transaction Data Templates. *European Banking Authority*. URL: <http://bit.ly/3D571ZU>.

Надійшла до редакції 04.01.2023
Рекомендовано до друку 20.01.2023

Svitlana ANDROS

(National Science Center «Institute of Agricultural Economics»)

Vasyl GERASYMCHUK

(National Technical University of Ukraine «Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute»)

Settlement Instruments Of Problem Loan Debt Of Commercial Banks Under War Conditions

The relevance of the article is due to the need to search for new principles, tools and approaches to resolving the problematic loan debt of commercial banks in post-war conditions. The following research methods were used as a decision-making tool in the context of the effectiveness of measures to reduce problem loans in banks: analysis and synthesis; induction, deduction and analogy; abstraction; generalization; idealization. Measures aimed at the effective and timely solution of the problem of banking assets are considered. Modern tools to reduce problem loans have been analysed. The main schemes of work with problem assets existing in international practice are investigated. The classification of overdue debt management tools is proposed, and a comparative analysis of their effectiveness is carried out. The main shortcomings of the existing system for settling problem loan debts are identified and directions for its improvement are disclosed from the point of view of external institutional and intra-banking factors based on international experience. Attention is focused on the operational readiness of banks to manage the growing volumes of problem loans. The various ways available to banks to resolve problem loans are considered, including some of the challenges and obstacles that banks face in practice. The directions of the settlement of problem loans in banks by creating special departments are analysed. The system of choice of tools for settling bank problem loan debts is substantiated. The necessity of more targeted state policy measures to eliminate banking risks through problem loans is substantiated. There is a need for policy coordination within national NPL strategies. Recommendations are proposed for building a system for managing problem loans of corporate borrowers in a bank. The possibility of using foreign default forecasting models for the use in Ukrainian banking practice is assessed.

Keywords: *tools to reduce problem loans, commercial bank, loan, problem debt, sale of non-performing loans, loan restructuring, write-off of debts and loans.*